

دانشگاه پیام نور

دانشکده ادبیات و علوم انسانی - گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه :

فرهنگ تشبیهات در کوش نامه حکیم ایرانشان بن ابی الخیر

نگارش :

مرجان قزوینی علی آباد

استاد راهنما :

دکتر مجید سرمدی

استاد مشاور :

دکتر مرتضی حاجی مزارانی

پایان نامه

برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی

پاییز ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خداوند پروردگار

توانا و روزی ده و کردگار

کند هرچه خواهد که هستش توان

جهان پیر دارد گه و گه جوان

تشکر و قدردانی

سپاس او راست که یاری نمود پژوهش حاضر را در محضر استادان ارجمند که سپاسگزاری از ایشان را بر خود فرض می دانم، به انجام برسانم.

از استاد فرزانه و گرانمایه جناب آقای دکتر مجید سرمدی که با درایت و نکته سنجی بنده را ارشاد فرمودند و در انجام وبه ثمر رسیدن این پایان نامه از هیچ محبتی دریغ نوزیدند، تشکر می کنم.

از استاد فاضل و ارجمند جناب آقای دکتر مرتضی حاجی مزدارانی که با رویی باز قبول زحمت فرمودند و از راهنمایی های ایشان بهره برده ام قدردانی می کنم.

با سپاس از مادر عزیزم به پاس مهربانی ها و شکیبایی اش و با تشکر از همسرم که از هیچ تلاشی برای ایجاد آرامش خاطر اینجانب دریغ نوزیدند.

توفیق روز افزون تمامی بزرگواران و سلامت و طول عمرشان را از خداوند منان آرزو

می نمایم.

« چکیده »

موضوع علم بیان، بررسی زیبایی شناسی متون ادبی از زاویه «تصویر گری به وسیله کلمات» است. تشبیه که یکی از مهم ترین شاخه‌های علم بیان است؛ «ادعای همانندی بین دو چیز» بوده و شامل چهار رکن اصلی «مشبه»، «مشبه به»، «وجه شبه» و «ادات تشبیه» می باشد. فرهنگ تشبیه نیز یک فرهنگ کاربردی است که به کمک آن می توان تشبیه های موجود در منبع اصلی را مشاهده نموده و به وسیله فهرست الفبایی، به آسانی به مشبه یا مشبه به مورد نظر دسترسی یافت. در این پژوهش منبع اصلی، کتاب کوش نامه حکیم ایرانشان بن ابی الخیر با مقدمه و تصحیح دکتر جلال متینی است و شامل ۱۰۱۲۹ بیت است که با تعمق در این منظومه حماسی به بررسی تشبیه، انواع و بسامد آن پرداختیم.

با بررسی های انجام شده مشخص شده است که بیشترین صنعت ادبی بکار رفته در کوش نامه مبالغه و اغراق میباشد و همانگونه که روح شعر حماسی میطلبد تشبیهات بصورت حسی و مادی است و بیشترین تشبیه بکار رفته در کوش نامه از نوع حسی به حسی میباشد.

واژگان کلیدی: تشبیه، انواع تشبیه، کوش نامه، حکیم ایرانشان بن ابی الخیر

فهرست مطالب

صفحه

فصل اول : کلیات و تعاریف

۲	مقدمه
۴	کلیات تحقیق
۵	درباره کوش نامه
۸	تشبیه و انواع آن

فصل دوم : ابیات

۲۲	
۸۳	فصل سوم : درصد فراوانی تشبیهات بصورت نمودار

فصل چهارم : فرهنگ تشبیهات

۹۶	
۹۷	بر اساس مشبه
۱۲۶	مشبه به
۱۵۴	ادات

۱۷۹	منابع و مآخذ
-----	---------------------

علائم اختصاري :

M3B1	مرکب به مفرد	M	مشبه
M3B2	مرکب به مقيد	B	مشبه به
M3B3	مرکب به مرکب	A	ادات تشبيه
F	ملفوف	V	وجه شبه
G	مفروق	A1	تشبيه مرسل
T	تسويه	A2	تشبيه مؤکد
J	جمع	V1	تشبيه مفصل
K	معکوس	V2	تشبيه مجمل
Z	مضمير	V3	تشبيه بليغ
S	مشروط	V4	اضافه تشبيهی
C	تفضيل	V5	غير اضافه تشبيهی
LL	حسی به حسی	V6	استخدام
LH	حسی به عقلي	V7	وجه شبه مفرد
LH1	خيالی	V8	وجه شبه متعدد
LH2	وهمی	V9	وجه شبه مرکب
HH	عقلي به عقلي	V10	تشبيه تمثيل
HL	عقلي به حسی	M1B1	مفرد به مفرد
		M1B2	مفرد به مقيد
		M1B3	مفرد به مرکب
		M2B1	مقيد به مفرد
		M2B2	مقيد به مقيد
		M2B3	مقيد به مرکب

فصل اول:

کلیات و تعاریف

« مقدمه »

منظومه حماسی کوش نامه سروده حکیم ایرانشان بن ابی الخیر در حدود سالهای ۵۰۱ تا ۵۰۴ هجری قمری می باشد که آن را به تقلید از شاهنامه سروده است. حکیم ایرانشان شاعری مسلمان و دارای دانش دینی بوده که در سرودن منظومه حماسی مهارتی خاص داشته وی پیش از این بهمن نامه را نیز به نظم آورده است. کوش نامه منظومه اصیلی است که قصه آن سرگذشت یک ضد قهرمان است این ضد قهرمان کوش پیل دندان نام دارد وی برادرزاده ضحاک است که در عهد فریدون طغیان کرد و با خاندان جمشید دشمنیها کرد، ایرانیان او را نمونه مهاجمان سامی نژادی که پیش از استقلال ایرانیان به ایران میتاختند قرار داده‌اند.

مبنا و اصل را در نگارش، کتاب کوش نامه سروده حکیم ایرانشان بن ابی الخیر، با مقدمه و تصحیح جلال متینی قرار داده ایم. این پایان نامه از چهار فصل تشکیل شده است:

فصل اول: شامل مقدمه، کلیات تحقیق، توضیحاتی در مورد کتاب کوش نامه، تعریف تشبیه و انواع آن است.

فصل دوم: ابیات تشبیه دار کوش نامه ذکر شده در پایان هر بیت دو عدد وجود دارد که عدد سمت راست شماره بیت و عدد سمت چپ شماره صفحه است. ساختار تشبیه با علائم اختصاری بیان شده اند. به طور مثال:

ساختار (A2V2V3V4V7M1B1LL) یعنی تشبیه مؤکد، تشبیه مجمل، تشبیه بلیغ، اضافه تشبیهی، وجه شبه مفرد، مشبه مفرد، مشبه به مفرد و حسی به حسی است.

فصل سوم: درصد فراوانی هریک از تشبیهات بصورت نمودار نشان داده شده است

فصل چهارم: در این بخش فرهنگ تشبیهات بر اساس مشبه ، مشبه به و ادات بیان شده است و هریک بصورت جداگانه الفبایی شده اند. در این قسمت هم دو شماره وجود دارد که عدد سمت راست شماره ردیف بیت در پایان نامه و عدد سمت چپ شماره صفحه بیت در کتاب کوش نامه است

در پایان از اساتید محترم ، استادان محترم راهنما و مشاور ، آقایان دکتر مجید سرمدی و دکتر مرتضی حاجی مزدارانی که با راهنمایی‌های خود مرا در تهیه و تدوین این پایان نامه یاری نمودند ، تشکر نموده و سلامتی ایشان را از خداوند بزرگ آرزومندم.

کلیات تحقیق

تعریف مسأله و سؤالهای اصلی تحقیق

با توجه به اینکه حکیم ایرانشان بن ابی الخیر به عنوان شاعری حماسه سرا، در آثار خود از نکات بلاغی (بیان) استفاده کرده است، از این رو پژوهش حاضر بر آن است تا با تعمق در منظومه حماسی کوش نامه به بررسی تشبیه و انواع و بسامد آن بپردازد و در نهایت به پرسشهای محوری و بنیادی زیر پاسخ گوید:

۱. انواع تشبیهات در کوش نامه کدامند؟
۲. چه تشبیهات در کوش نامه بیشتر بکار رفته است؟
۳. ساختار تشبیه سازی در کوش نامه چگونه است؟

سابقه و ضرورت انجام تحقیق

با توجه به جستجو و بررسی از کتابخانه‌ها، مؤسسات آموزشی و پژوهشی، پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران و پایگاه اینترنتی، سابقه ای برای موضوع تحقیق بدین منوال یافت نشده است. بنابراین تلاش برای بررسی انواع تشبیه و تنظیم الفبایی آن به صورت فرهنگ برای مراجعه سریعتر و نتیجه‌گیری آسان‌تر ضروری می نماید.

روش تحقیق

برای تألیف این رساله، ابتدا کتاب کوش نامه سروده حکیم ایرانشان بن ابی الخیر به عنوان متن مرجع انتخاب نمودم. بعد از مطالعه کتابهای بلاغی و آشنایی کامل با تشبیه و انواع آن، تشبیهات را از بین ۱۰۱۲۹ بیت به صورت فیش جمع‌آوری نمودم. و برای هر بیت ارکان تشبیه و نوع آن را با توجه به ارکان، مشخص نموده و پس از دسته بندی انواع و اقسام تشبیهات، برای مقایسه بهتر نمودار هر یک را جداگانه رسم نمودم.

در بخش پایانی نیز فهرستی الفبایی از مشبه‌ها، مشبه‌به‌ها و ادات تشبیه ترتیب داده تا یافتن هر آنچه که در رساله موجود است سهل و هموار گردد.

در پایان نیز با مرور مجدد و ویرایشهای لازم با عنایت حضرت حق تعالی و نظارت مداوم و دقیق استاد راهنما دکتر سرمدی و راهنمایی‌های دکتر حاجی مزارانی به فرجام رسانیدم.

کوش نامه

کوش نامه منظومه ای خواندنی و دلپذیر است که توسط حکیم ایرانشان بن ابی الخیر سروده شده است. وی نخست بهمن نامه را به نظم آورده و چون در صدد منظوم ساختن داستانی دیگر بوده است، یکی از بزرگان شهر او را به داستان کوش، راهنمایی کرده و ظاهراً همین مرد نیز روایت منشور قصه کوش را در اختیار وی گذاشته است. چون شاعر داستان کوش را در مطالعه می گیرد، آن را می پسندد و در صدد بر می آید که آن را در شعر خود چون باغ بهاری بیاراید

زمانه چو کارم دلارای کرد	دلم داستانی دگر رای کرد
یکی مهتری داشتم من به شهر	که از دانش و مردمی داشت بهر... (۸-۱۲۷-۱۵۲)
مرا گفت اگر رای داری بر این	یکی داستان دارم از شاه چین
که هرکس که آن را بخواند به هوش	بسی بهره بردارد از کار کوش (۳-۱۳۲-۱۵۲)

سراینده منظومه همواره شاهنامه فردوسی بزرگ و شاهنامه مسعودی را مد نظر داشته است. به تاریخ نظم کوش نامه در منظومه اشاره ای نشده است بدین جهت برای تعیین تاریخ تقریبی نظم آن به نقد داخلی پرداخته ایم.

شاعر کوش نامه را به غیاث الدین ابو شجاع محمد بن ملک‌شاه سلجوقی (دوران پادشاهی از ۴۹۸ تا ۵۱۱ ه.ق.) تقدیم کرده و در دو قسمت به این موضوع تصریح نموده است. نخست در مدح پادشاه اسلام ابیات ۱۶۷-۱۷۰ و دیگر در بیت‌های ۵۵۳۸-۵۵۴۷ که از ممدوح و پدرش و نیز از وزیران پدر و پسر یاد کرده است. بنابر این تاریخ نظم کوش نامه از دوران سلطنت این پادشاه یعنی از ۴۹۸ تا ۵۱۱ ه.ق.) فراتر نمی رود.

کوش نامه یا (قصه کوش پیل دندان) داستان زندگی برادر زاده ضحاک است وی پیل دندان پیل گوشی است، تازی، اهریمن دیدار و اهریمن خوی که دوران یک هزار و پانصد ساله عمر خود را به دشمنی با ایران و ایرانیان و ستمگری و درنده خویی و خونریزی گذرانیده است. چون وی در دوران پادشاهی ضحاک تازی -عمومی خود- چشم به جهان گشود و چون دوره زندگیش مقارن بود با پادشاهی

ضحاک و فریدون تا کیکاوس ، و شاید پس از آن نیز ، در این منظومه بخشهایی از حماسه ملی ایران با روایتی متفاوت با شاهنامه مذکور است که کاملاً در خور توجه و تامل است به خصوص وقتی به این موضوع توجه می کنیم که کوش نامه بر اساس کوش نامه مثنوی ، در فاصله سالهای ۵۰۰ تا ۵۰۴ ه.ق. سروده شده است و در شمار متون کهن بشمار می رود.

صفت بارز کوش زشتی او و ترسناک بودن صورت وی است. در میدان نبرد هرگاه کلاه خود از سر بر می گرفته است سپاهیان دشمن با دیدن وی روی به گریز می نهادند که اینک دیوی است رسته از دوزخ! فرستادگان پادشاه چون به حضور او بار می یافتند با دیدن وی زبانشان بند می آمد و از ادای مراسم احترام باز می ماندند. خود کوش ، یک بار در پایان کتاب به پیر فرزانه اعتراف می کند که همواره از زشتی خود در رنج بوده است:

روا دارمی گر نبودیم گنج وز این زشتی ام دل نبودی به رنج (۹۷۹۹-۶۶۸)

او جنگجویی نیرومند و آشنا به فنون جنگ و گریز ، اهل فریب و نیرنگ ، سنگدل و ستمگر است که از کامجویی زنان و پسران و حتی زنان شوهر دار نیز سیر نمی شود. وی بر دو تن از دختران خود نیز عاشق می گردد و چون آن دو به پدر پاسخ منفی می دهند آنان را می کشد.

وی به سبب عمر ۱۵۰۰ ساله خویش ، پیروزی در جنگها و قدرت فوق العاده ، خویشان را خدا می پندارد و گمان می کند که روزی ده مردمان است. وی بتی از خویشان می سازد و چندین بار اتباع سرزمینهای تحت حکومت خود را به بت پرستی وا می دارد.

وی در اواخر عمر خویش با پیری فرزانه که از نوادگان جمشید است برخورد میکند و به آموختن دانش از وی می پردازد و در اثر راهنمایی ها و پند های وی به خداوند ایمان می آورد و مردم را به یکتا پرستی دعوت می کند. وی دادگری پیشه می کند و به آباد ساختن سرزمینها می پردازد.

در کوش نامه مبالغه و اغراق بیش از دیگر صنایع شعری بکار رفته، و این البته با طبیعت حماسه کاملاً سازگار است. در درجه اول آنجا که سخن از سپاهیان درگیر در جنگهاست گویی عدد و رقم معنای اصلی خود را از دست می دهند، عدد " صد هزار " در ردیف کمترین ارقام مذکور در این منظومه است زیرا بارها از ارقام بزرگتر نیز سخن به میان آمده است.

وقتی از رفتن پیل دندان به نزد عمش ، ضحاک سخن به میان می آید: هفتصد هزاران سپاه در مراسم پیشواز پیل دندان شرکت می کنند و شاعر می افزاید که آن روز تعداد سپاه در پایتخت کم بود بدین جهت فقط این عده در مراسم شرکت جستند:

سپاه اندکی بود از آن روز پیش ز هفتصد هزاران نبودند بیش (۲۸۳۰-۳۰۰)

و در جایی دیگر شاعر از کثرت سپاه با تعبیرات شاعرانه یاد میکند:

برون آمد از شهر چندان سپاه که بر باد گفתי بیستند راه (۳۰۵۸-۳۱۲)

همی باش تا شادمانی برم که هست از ستاره فزون لشکر (۲۴۷۷-۲۸۲)

چنین است و زین خوبتر کشور است ز ریگ بیابان فزون لشکر است (۲۱۲۲-۲۶۳)

وی شدت صحنه های نبرد را اینچنین توصیف می کند:

بنالید کوه و بتوفید دشت خروش بلا ز آسمان در گذشت (۱۳۸۳-۲۲۵)

خروش آمد از لشکر و بانگ کوس ز گرد آسمان بر زمین داد بوس (۶۱۳۳-۴۷۲)

نهان شد ز گرد سپه ماه و مهر همی مرگ بارید گفתי سپهر
ز خون رنگ لاله به ماهی رسید ز خاک آسمان را سیاهی رسید (۱۳۴۹-۲۲۳-۵۰)

« تشبیه »

تعریف: تشبیه یکی از مباحث چهارگانه علم بیان است که برای مخیل کردن کلام به کار می رود .
اصطلاح تشبیه در علم بیان به معنی مانده کردن چیزی (مشبه) به چیزی دیگر (مشبه به) در صفتی (وجه شبه) با الفاظی خاص (ادات تشبیه) است .
تعاریفی با همین مضمون در اکثر کتابهای بلاغی دیده می شود . استاد فرزانه دکتر سیروس شمیسا عبارت « کذب بودن » را به این ماندگی اضافه کرده است .

ارکان تشبیه :

با توجه به تعریف فوق تشبیه در صورت گسترده و کامل خود جمله‌ای است که چهار جزء دارد که به آنها ارکان تشبیه می گویند :

۱- مشبه ۲- مشبه به ۳- ادات تشبیه ۴- وجه شبه

به عنوان مثال بیت زیر را از لحاظ ساختمان تشبیه مورد بررسی قرار می دهیم :

شبی بود با هول چون رستخیز همی کس ندانست راه گریز

کوش نامه ۱۲۰۳/ ۲۱۵

مشبه : شب

مشبه به : رستخیز

ادات تشبیه : چون

وجه شبه : با هول بودن

از میان این چهار رکن ، دو رکن « مشبه » و « مشبه به » را « طرفین تشبیه » می گویند که برخلاف «ادات تشبیه» و «وجه شبه» هیچ گاه از جمله حذف نمی شوند . زیرا غرض از تشبیه ، توصیف مشبه است و آن توصیف که همان وجه شبه است باید از مشبه به اخذ شود پس وجود مشبه و مشبه‌به هر دو لازم است .

تعریف ارکان تشبیه

مشبه: آن چیزی یا کسی است که آن را به کسی یا چیزی دیگر مانند می‌کنند؛ مانند: شب در مثال بالا.

مشبه به: آن چیزی یا کسی که «مشبه» را به آن مانند کنند؛ مانند رستخیز در مثال بالا.

ادات تشبیه: کلماتی هستند که مشابهت میان «مشبه» و «مشبه به» به وسیله آنها نشان داده می‌شود؛ «چون» در مثال بالا ادات تشبیه به حساب می‌آید.

▪ برخی از ادوات مهم تشبیه عبارتند از: چون، همچون، مانند، همانند، مثل، بسان، به شکل، چنان، و...

▪ این گروه، کلماتی مستقل هستند اما گاهی اوقات پسوندها که کلماتی مستقل نیستند، نقش ادات تشبیه را برعهده دارند مثل: پسوند «سان»، «وار»، و...

ز خورشید نتوان شدن کس نهان
که خورشید سان است شاه جهان
کوش نامه ۱۱۱۶ / ۲۱۰

سخن شهد و رفتار طاووس وار
نگارین همی خواندش شهریار
کوش نامه ۶۶۹۵ / ۵۰۱

گاهی نیز ممکن است فعلی مفید معنی تشبیه باشد و کار ادات تشبیه را انجام دهد که مشهورترین این افعال «گویی» و «گفتی» است؛ مانند:

درختی است گویی هر انگشت او
بدرد دل از چهره زشت او
کوش نامه ۱۴۰۵ / ۲۲۶

ز نیزه نیستان شده روی دشت
ز خون دشت گفتی همه لاله گشت

وجه شبهه : صفت مشترک یا شباهتی است که بین «مشبه» و «مشبه به» وجود دارد. این صفت معمولاً باید در «مشبه به» قوی تر باشد؛ هول و هراس داشتن در مثال بالا.

نکته‌ای که باید بدان توجه داشت این است که وجه شبهه را طبق رسم کتابهای بلاغی به صورت مصدری (اسم) ذکر می کنند.

شرایط تشبیه :

۱- همان طور که قبلاً نیز بیان شد مشابهت میان «مشبه» و «مشبه به» باید ادعایی باشد نه حقیقی. برای مثال در جمله‌هایی مانند «سگ مانند شغال است» و «نفت مانند بنزین است» و امثال اینها، اگرچه ارکان تشبیه را دارا هستند تشبیهی وجود ندارد. این گونه جملات اغلب مربوط به متون علمی هستند.

تشبیه باید در جمله‌های ایجابی باشد؛ مثلاً «در جمله «علی مانند شیر نیست.» تشبیهی وجود ندارد جز این که مقصود از آن برتری دادن «مشبه» بر «مشبه به» است.

اقسام تشبیه :

انواع تشبیهاتی که در کتب بلاغی به آنها اشاره شده بر حسب ارکان تشبیه و شکل ظاهری آنهاست؛ در این قسمت اقسام تشبیه ابتدا با توجه به ارکان و سپس بر اساس شکل ظاهری آن بیان می شود.

انواع تشبیه بر حسب ادات تشبیه :

با توجه به وجود و عدم وجود ادات تشبیه در جمله، تشبیه را به دو نوع تقسیم کرده اند :

۱- تشبیه مرسل : تشبیهی که در آن ادات تشبیه وجود دارد؛ مانند :

چو بشنید قارن بر آشفست سخت
بلرزید مانند شاخ درخت
کوش نامه ۱۹۳۲ / ۶۲۲

رمان چینیان از سپاه قباد
چو برگ گل و لاله از تیره باد
کوش نامه ۶۳۹۲ / ۴۸۶

۲- تشبیه مؤکد (بالکنایه): تشبیهی که ادات تشبیه آن حذف شده باشد؛ مانند:

به نیروی پیل و به چنگال شیر	به تن زورمند و به زهره دلیر
به کوش دلاور سپرد آن همه	شبان گشت کوش و بزرگان رمه
نمودند پس مهتری را بدوی	ز بند گران زعفران کرده روی

کوش نامه ۵۷۴/ ۸۰۴۰
کوش نامه ۲۴۵/ ۱۷۷۰
کوش نامه ۵۵۹/ ۷۷۵۹

انواع تشبیه با توجه به وجه شبه:

● تشبیه مفصل: تشبیهی که وجه شبه در آن مذکور باشد؛ مانند:

چو گرگان گهی گرد بیشه دوان	گهی چون پلنگان به که بر روان
که هریک چو دریا بجوشد همی	چو پیل دمنده بکوشد همی

کوش نامه ۲۶۰/ ۲۰۴۹
کوش نامه ۴۸۲/ ۶۳۲۳

● تشبیه مجمل: تشبیهی که وجه شبه آن حذف شده باشد؛ مانند:

چو سروی که بارش بود شهد و قند	چو کشتی که ملاح دارد به بند
به بالا به کردار سرو روان	به رخسار همچون گل و ارغوان

کوش نامه ۳۴۶/ ۳۷۰۲
کوش نامه ۲۷۷/ ۲۳۸۵

● تشبیه بلیغ: تشبیهی که در آن «وجه شبه» و «ادات تشبیه» حذف شده باشد، که خود بر دو قسم است:

۱- اضافه تشبیهی: تشبیهی که در آن مشبه و مشبه‌به به هم اضافه شده باشند و در این صورت ادات تشبیه و وجه‌شبه محذوف است. در اصطلاح علم بیان، تشبیه هم مجمل است و هم مؤکد و همان طور که اشاره شد به آن «تشبیه بلیغ» می‌گویند؛ مانند:

جوانی گزین کن دل از تو به مهر

یکی سرو بالا و خورشید چهر

کوش نامه ۴۰۸/۴۸۶۷

ز تاجش همی نور بارد درست

ز فرش درخت سیاست برست

کوش نامه ۲۹۸/۲۷۸۷

۲- غیر اضافه تشبیهی: تشبیهی که در آن مشبه و مشبه‌به به هم اضافه نشده باشند؛ (در این نوع تشبیه نیز وجه شبه و ادات تشبیه محذوف است.) در این صورت چون ادعای همسانی به وجود می‌آید اغراق آن به اوج خواهد رسید.

کنون چار سالش بر آمد فزون

به دیدار ماه و به بالا ستون

کوش نامه ۳۹۵/ ۴۶۰۶

وجه شبه دوگانه (استخدام)

گاهی وجه شبه در ارتباط با مشبه یک معنی و در ارتباط با مشبه‌به معنی دیگر دارد و یک‌بار حسی و بار دیگر عقلی است در این صورت تشبیه بسیار هنری خواهد بود مانند:
بجوشید طبعم چو دریا ز باد همی آمدم بیت بی رنج یاد
کوش نامه ۱۵۲/۱۲۶

جوشیدن دو معنای متفاوت حسی و عقلی دارد. در ارتباط با طبع به معنی شکوفا شدن و فعال شدن و در ارتباط با دریا به معنی حرکت کردن است.

اقسام وجه شبه بر اساس تعدد آن:

۱- وجه شبه مفرد:

یکی جانور دید نیز اندر آب

دو دیده فروزنده چون آفتاب

(وجه شبه: فروزنده بودن)

کوش نامه ۵۹۵/۸۴۱۵

ز کین گشته لرزان چو شاخ درخت
کوش نامه ۶۳۷/۹۲۳۴

قباد دلاور بکوشید سخت
(وجه شبه: لرزان بودن)

۲- وجه شبه متعدد:

گریزان و ترسان چو از شیر گور
کوش نامه ۴۷۹/۶۲۶۱

به جنگاوران اندر افتاد شور

(وجه شبه گریزان و ترسان بودن است)

چو در باغ آبی است روشن، روان
کوش نامه ۳۹۲/۴۵۶۹

که کردار دانای روشن روان

(وجه شبه روشنی و روان بودن است)

همان گاه شد سبز و پویا چو مشک
کوش نامه ۳۵۳/۳۸۶۴

یکی چوب در دست او داد خشک

(وجه شبه سبز و پویا بودن است)

۳- وجه شبه مرکب:

فرارنگ را برگزید از همه
کوش نامه ۳۴۷/۳۷۲۶

چو شیر اندر آمد میان رمه

(وجه شبه جدا کردن یکی از میان بقیه)

که در شب همی تافتی چون چراغ
کوش نامه ۴۴۷/۵۶۶۳

ز یاقوت صد پاره همچون کناغ

(وجه شبه در شب درخشیدن)